

Toos Wiewel 100 jaar

Hoofdverpleegkundige met een menselijke maat

Johan Lambregts

Foto: Guus Pauka

Inhoud

Toos Wiewel	3
Jeugd	3
Carrière:	
kiezen voor de verpleging	5
Strengere jaren	8
Ruud Riem	11
Jaren van verandering	12
Frits Huyse	15
Met pensioen	16
100 jaar	18
Reflecties	20
Colofon	23

Toos Wiewel (1956)

Toos Wiewel

Toos Wiewel	(Catharina Eleonora Ida Wiewel)
Geboren:	20 juli 1923 in Semarang / Java (geboortebewijs / doopbewijs)
Vader:	Antonius Gijsbertus Petrus Wiewel (Amsterdam, 1887-1966)
Moeder:	Hermine Eleonora Wagelmans (Semarang, 1889-1970)
Zes broers en zussen:	Allen overleden
18 neven en nichten	
Levensgezellin:	An Hendriks (1928-2007)
Woont:	zelfstandig
Werk:	hoofdverpleegster tot 1983

Toos Wiewel als baby (1924)

Jeugd

Haar grootouders Wiewel hadden een manufacturenzaak in de Jan Pieter Heijestraat in Amsterdam. Het gezin woonde achter de winkel. "Het was daar met acht kinderen armoe troef. De winkel moest ook op zondag open zijn, tot 10 uur, omdat er een gelovige kon komen die een boordenknoopje van 1 cent nodig had zodat hij netjes in de kerk kon verschijnen." Haar vader Toon wilde de zaak niet overnemen. Het avontuur trok en hij ging in 1911 naar Indië. Wie op Java als contractarbeider suikerriet wilde gaan steken, kreeg de reis vergoed. Het werk was alleen veel zwaarder dan Toon had gedacht en hij was de hitte niet gewend, dus na een tijdje verbrak hij zijn contract. Toen moest hij de

reiskosten terugbetalen, en om die schuld weg te werken ging hij in Semarang aan de slag bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij, de NIS. Eerst als perronchef, later op kantoor.

'Het was daar met acht kinderen armoe troef'

Een van zijn collega's was Noor Wagelmans, een Indisch meisje met deels Nederlandse wortels, met wie hij in 1913 trouwde. Zij kregen zeven kinderen: vier meisjes en drie jongens. Toos was de vijfde in de rij. De oudste, Mies, was 9 jaar ouder dan Toos.

De familie Wiewel in Semarang in 1932 / Toos vooraan links

In 1932 vertrok het hele gezin naar Nederland. De reden voor de verhuizing was dat de schoolopleidingen in Nederland gratis waren, in Nederlands-Indië moesten de ouders daarvoor betalen. De reis, op een groot schip, de Marnix van Sint-Aldegonde, duurde vier weken. "Onderweg moesten 'de drie kleintjes', mijn zusjes en ik, op het kinderdek blijven; mijn broertje

van twaalf mocht bij de volwassenen. Dat vond ik oneerlijk." In Amsterdam ging Toos, 9 jaar, naar de St. Theresiaschool in de Cornelis Krusemanstraat. Daarna volgde de Pius-mulo op de Prinsengracht, waar ze in 1939 haar [diploma](#) haalde. "Mijn vader werkte op het Spui. Bij de geboorte van prinses Beatrix, in 1938, ging ik bij mijn vader op zijn kantoor een gebakje halen."

4e klas St. Theresiaschool met juffrouw Zwart (mei 1933)

Toos op de 2e rij eerste rechts / vriendin Joke Siersma op de 4e rij eerste rechts

Carrière: kiezen voor de verpleging

De familie Wiewel woonde in de Legmeerstraat, niet ver van het Hoofddorpplein. Toos haalde haar **type-** en **stenodiploma** en werkte ongeveer anderhalf jaar op kantoor bij het **Gemeente Energie Bedrijf** in de Tesselschadestraat⁽¹⁾. Ze verveelde zich daar dood. Er werd gewerkt met een Holerith-systeem waarbij een machine ponskaarten verwerkte, en Toos moest de kaarten verzamelen die eruit vielen. Ze zei op een gegeven moment tegen haar moeder: "Ik stop nog liever de sokken van de jongens dan dat ik daar blijf werken." Haar moeder vond het goed dat ze thuis kwam, als ze het werk zo erg vond. Haar vader was er minder blij mee. Toos verdiende bij het GEB 40 gulden per maand. Dat stond ze af. Waarschijnlijk kreeg ze wel zakgeld, maar hoeveel weet ze niet meer. Ook de anderen die nog thuis woonden stonden hun salaris af. Ze bleef thuis, omdat ze niet wist wat ze wilde. Ze kan zich hierover een lang gesprek met haar vader herinneren die boos op haar was omdat ze geen moeite deed om een baan te vinden. "Ik denk dat mijn vader wanhopig van me werd. Maar ik weet niets meer van het gesprek, ik heb alleen maar gehuild." Toos deed thuis de huishouding. Aanvankelijk kon ze niks. "Mijn vader heeft me leren dweilen, want mijn moeder wist ook niet hoe het moest, dat deden de baboes altijd. Dan zei hij: hier, doe die emmer vol water, en dan neem je een dweil en maak je zo de keuken schoon." Dat gesprek met haar vader moet in 1949 zijn geweest (Toos was 26).

Haar moeder had met haar te doen en wilde helpen. Ze keek in de krant de advertenties na en zag er een over een opleiding tot **kraamverzorgster** in de Den Texstraat. Ze zei tegen Toos: "Is dat niet wat voor jou?" "Het was heel zwaar. We moesten van 08.00 tot 20.00 uur werken met naast de zorg voor moeder en kind veel huishoudelijk werk. Ik was altijd blij als een oma vroeg 'Kan ik aardappels schillen'? En het betaalde slecht, 5 gulden

Poortgebouw WG Eerste Helmersstraat 104
Foto: Hans van den Bogaard (1983)

per dag en als je niet werkte, kreeg je niets." Ze ontmoette daar haar nicht An van Nieuwenhoven. De vader van An zei tegen haar: 'Dat kraamwerk blijf je toch niet je hele leven doen? Het betaalt niks.' An besloot toen om de verpleging in te gaan en stelde Toos voor om samen de opleiding te doen. Zo maakte Toos de overstap naar de verpleegkunde.

'Toos voldeed met haar 44 kg net aan de eisen'

"Toen ik de verpleging in wilde ben ik bij verschillende ziekenhuizen gaan informeren. Bij het OLVG moest je 100 gulden

Directrice Zr Arentshorst bij het 60 jarig jubileum van het WG

betalen om aangenomen te worden. Dat vond ik belachelijk. In het Rooms Katholiek Ziekenhuis (RKZ) in Hilversum vroegen ze of ik een godsdienstdiploma had.

50 jarig huwelijk van de ouders van Toos. Het feest werd gevierd in Amsterdam. Toos midden tussen haar ouders (1963)

Dat had ik niet. "Dat kunt u hier halen als u vijf jaar komt werken." Ik dacht: straks vind ik het er helemaal niet leuk en zit ik vijf jaar vast aan Hilversum. Na het Prinsengracht Ziekenhuis kwam ik bij het Wilhelmina Gasthuis, het WG. De directrice, zuster Arentshorst, verbaasde zich erover dat een katholiek meisje bij het gemeentelijke WG wilde werken. "Ik heb ook wel aan mijn moeder gevraagd of ze het goed

vond dat ik in een algemeen ziekenhuis ging werken. Maar zij zei: 'Ach kind, katholieken vind je overal!' Ze vond het geen punt. Ze moesten ook je lengte en gewicht weten. Ze vonden me klein en vroegen zich af of ik het lichamelijk wel aankon." Toos voldeed met haar 44 kg net aan de eisen. Toch heeft ze 30 jaar in de verpleging gewerkt, en is maar één keer ziek geweest: griep.

Wervingsfolder Wilhelmina Gasthuis (omstreeks 1970)

Strengere jaren

Zo begon Toos in 1951 als leerlingverpleegster in het Wilhelmina Gasthuis. "Ik heb in het WG een hele mooie tijd gehad. De eerste 6 weken in de vooropleiding waren erg leuk. Op de afdeling orthopedie na; het soort zieken en de mensen eromheen lagen me niet."

"Als leerling-verpleegster was je intern en dat was toen behoorlijk streng. Je mocht niets en moest heel veel⁽²⁾. Er waren veel regeltjes waar ook daadwerkelijk de hand aan werd gehouden. Zo werd er bijvoorbeeld gecontroleerd of je op tijd ging slapen en of je kwam eten. En als je iets

wilde, bijvoorbeeld boodschappen doen of bezoek ontvangen, dan moest je een verzoekbriefje invullen en dat werd door de directrice persoonlijk behandeld. Ik kan me niet herinneren dat ik die strengheid vervelend vond; dat was toen normaal, je accepteerde het gewoon. Als je gesnapt werd, kreeg je behoorlijk op je donder. En als je een regel echt flink had overtreden, dan werd je zonder pardon ontslagen. Dat gebeurde weleens. Er was echt hiërarchie. Het was ook heel gewoon dat de hoofdzusters in de eetzaal een aparte tafel hadden."

Diplomerings A ziekenverpleging, november 1954 / Toos op de bovenste rij, eerste links

Het WG was een heel bijzonder ziekenhuis, zelfs in de strenge beginjaren. Het was een begrip bij Amsterdammers. Bij de uitdrukking 'Je bent rijp voor paviljoen 3' (psychiatrie) wist iedereen wat je bedoelde. "Er kon altijd heel veel. Als een patiënt ontslagen werd, kreeg hij of zij zo nodig grote pakken verband en medicijnen mee naar huis. In andere ziekenhuizen gebeurde dat niet."

In 1954, drie jaar nadat ze was begonnen, haalde Toos haar [diploma](#). Ze deed hierna de kraamopleiding (het ooievaartje).

Na haar diplomering ging Toos [werken](#) op paviljoen 4, de afdeling voor inwendige ziekten die ook wel de modelboerderij werd genoemd. Hier werkten de docenten verpleegkunde zuster H. Hesmer-Quanjer en zuster J. van der Moolen die samen een serie leerboeken over verpleegkunde schreven⁽³⁾. Impliciet hielden zij al een pleidooi voor holisme in de verpleegkunde. Uit deel 6: 'Viel de mens vroeger als het ware uiteen in lichaam en ziel, thans wordt hij meer gezien als een bezielde lichamelijke' en: 'Het totale welzijn van de zieke

mens loopt gevaar wanneer de verpleging eenzijdig wordt, dat wil zeggen wanneer men zich te veel in beslag laat nemen door de louter technische kant van de verpleging.'

Later ging Toos naar paviljoen 5, de afdeling longziekten, waar ze de rest van haar carrière zou blijven. "Patiënten hadden in die tijd nog heel weinig te vertellen. Als ze waren opgenomen, werden ze meteen gewassen, van top tot teen. Dat was vaak nodig. Ik heb heel wat luizen gevangen. Het werk bestond nog voor een belangrijk deel uit huishoudelijk werk. We maakten zelf schoon, al waren er geloof ik wel dweilmeisjes. Het eten werd in de centrale keuken klaargemaakt, maar je moest het zelf op de afdeling opwarmen, opscheppen en rondbrengen. Afwassen moesten we ook. In 1960 kwam er een civiele dienst, met schoonmakers en keukenasistenten, en konden wij meer aandacht gaan geven aan de patiënten. Dat was het begin van de veranderingen."

Patiënten werden 's morgens om 6 uur gewekt, getemperatuurd en gewassen. Ze lagen veel in bed. Met tien of twaalf vaak hoestende en proestende patiënten op een zaal was er weinig privacy. De dag zag er als volgt uit: 's ochtends ontbijt en de artsensite, om 12 uur warm eten, 's middags een verplicht rustuur, daarna een bezoeker. Er waren koffie- en theerondes. Ook 's avonds was er een bezoeker. De nachtzusters zaten op zaal achter een bureau, te midden van de patiënten.

De hoofdzuster van Toos was Joop Willink. Met haar had Toos een goede band. Ze gingen ook samen op vakantie.

In 1968 werd Willink hoofd van de verplegingsdienst en volgde Toos haar op als **hoofdzuster** van paviljoen 5. "Ik had nooit gedacht dat ik hoofdzuster zou worden, dat ik dat zou kunnen, maar Joop Willink dacht kennelijk van wel. Ik zag erg tegen haar op. Ik dacht: ik kan haar nooit evenaren. Dus heb ik de verpleging zelf maar een beetje laten beslissen over het werk."

Op paviljoen 5 kreeg ze na verloop van tijd An Hendriks als waarnemend hoofd, met wie ze goed bevriend raakte. "We spraken elkaar toen overigens aan met de achternaam. An had op de isoleer geen leuke tijd gehad bij hoofdzuster Blom. Die was meer bezig met de bonnetjes van de bloemist dan dat ze oog had voor de patiënten. Eén van de patiënten had aan An gevraagd of hij een tv kon krijgen op zijn kamer. Dat was toen net mogelijk, en An zag geen bezwaar. Zuster Blom zag de tv en vroeg aan de patiënt: 'Hoe komt u aan deze tv? Wie heeft dit goed gevonden?' Vervolgens ging ze zich over An beklagen bij de directrice. Die nam een wijs besluit. Ze zag wel dat het niet boterde tussen die twee. Ze stuurde An eerst maar eens vier weken op vakantie. Daarna kwam ze bij mij op paviljoen 5."

Hoofdzuster Joop Willink draait op zondagmorgen een plaatje voor de patiënten op paviljoen 5 (omstreeks 1960)

De moeder van Toos heeft een tijd bij haar op paviljoen 5 gelegen (1969)

Ruud Riem

“Op 25 november 1963, ik was 20 jaar, kwam ik laat op de avond op paviljoen 5 terecht. Door te veel medicijngebruik en astma-aanval na astma-aanval was ik bewusteloos geraakt. De ziekenauto bracht me naar het WG.

Ik kwam bij, niet meer benauwd, in een soort badkamer en het duurde enige tijd voor er iemand naar me kwam kijken. Er was besloten dat ik die nacht moest blijven en ik werd naar een bed gebracht in een grote zaal in ruste. Korte tijd later werd ik hevig benauwd wakker. Er was geen zuster op zaal en ik stapte stikkend uit bed op zoek naar hulp. In de gang was een kamer waar zusters zaten, en toen ik daar naar binnen stapte viel ik bewusteloos in de armen van één van hen.

Toen ik weer wakker werd was het ochtend en zat er een zaalarts naast me met een grote naald in mijn arm te prikken op zoek naar een dieperliggende ader. Later hoorde ik van andere patiënten dat ik die nacht voor nogal wat opschudding had gezorgd.

Er kwam een strenge vrouw naar me toe die zei dat ze hoofdzuster Willink was en wilde weten wat er die nacht was gebeurd. Geïmponeerd door haar durfde ik nauwelijks antwoord te geven. Later in de middag kwam er een aardige mevrouw bij me zitten die zei dat ze waarnemend hoofdzuster Wiewel was. Tijdens een gesprek over mij en mijn achtergrond vroeg ze ook wat er die nacht gebeurd was. Op een soepele manier vertelde ik alles wat ik me herinnerde.

Tien dagen heb ik er doorgebracht en het was duidelijk dat iedere keer dat hoofdzuster Willink op zaal verscheen iedereen op tilt sloeg, en als zuster Wiewel kwam alles gewoon doorging omdat ze rustig was, altijd een vriendelijk woord had voor patiënten en personeel.

Er liepen ook leerling-verpleegsters rond. Op één van hen, zuster Peetoom, raakte ik verkikkerd, maar ik durfde haar niet te vragen elkaar nog eens te zien. Toen ik na tien dagen naar huis ging heb ik een briefje voor haar achtergelaten bij een van de patiënten met de vraag of we elkaar terug konden zien. Dat gebeurde sneller dan ik dacht, want eenmaal thuis kwamen de astma-aanvallen weer opzetten en werd ik opnieuw naar paviljoen 5 gebracht. Toen ik op een brancard de lift uitkwam was zuster Peetoom de eerste die ik zag. Ik gaf haar een knipoog.

Het Wilhelmina Gasthuis was een heel bijzonder en sociaal ziekenhuis voor gewone Amsterdammers. Dat blijkt ook uit het feit dat ik niet opnieuw naar huis werd gestuurd, maar werd opgenomen in het Ambulatorium. Ik heb daar drie weken doorgebracht en kreeg na een week van dokter Groen en dokter Pelser te horen dat ik wel kon gaan werken. Dus ging ik iedere morgen met een pakje brood naar mijn werk en werd om 18.00 uur in het ziekenhuis terugverwacht. Zo bijzonder. En zuster Peetoom? Die heb ik in die 3 weken dagelijks gesproken en daarna ook. Met haar ben ik al 56 jaar getrouwd.”

Jaren van verandering

De afdeling longziekten, gehuisvest in paviljoen 5, was een ziekenhuisje op zich. Op de eerste verdieping was de verpleegafdeling met zo'n 36 bedden. De C-zaal voor de mannen en de A-D zaal voor de vrouwen plus een aantal éénpersoonskamers waar soms patiënten langdurig in isolatie werden verpleegd. In het midden van de afdeling was een kantoor voor overdracht en overleg. Een afdeling met ernstig zieke patiënten met astma, tbc, cystic fibrosis en longkanker. Astma was toen nog moeilijk te behandelen. Patiënten kwamen vaak zeer kortademig terug met recidieven. Ook lagen er in paviljoen 5 veel terminale patiënten die daar overleden. Onbehandelbare patiënten vroegen om euthanasie - en kregen die soms ook.

Daarnaast had paviljoen 5 voor de Amsterdamse GGD een presentatiefunctie. De GGD kon 24 uur per dag patiënten binnenbrengen in de 'badkamer' voor diagnostiek en behandeling. Beneden in paviljoen 5 waren de polikliniek, longfunctie en de bronchoscopiekamer. Op de bovenste verdieping waren kantoren en kleedruimtes.

De grote omslag, die Toos eerder noemde, was eind jaren zestig, begin jaren zeventig. "Toen is er veel veranderd. Het werd allemaal wat losser, minder streng. Een uniform dragen werd ter discussie gesteld. Veel jongelui vonden dat onzin. Uiteindelijk is het gebeven om redenen van hygiëne en herkenbaarheid. Alleen het kapje is verdwenen. Ik heb het nog heel lang gedragen omdat ik vond dat ik als hoofdzuster het goede voorbeeld moest geven, maar uiteindelijk heb ook ik het afgezet. Dat was wel een raar gevoel, heel kaal. Er werd ook meer tijd uitgetrokken om met patiënten te praten. De menselijke kant van de verpleging werd sterker benadrukt en dat was ook wel nodig, vond ik, zeker op een afdeling als longziekten waar mensen zich heel ellendig voelen."

Toos ging in 1983 op haar zestigste met pensioen, tegelijk met An Hendriks. Ze kregen een afscheid met een groots cabaret.

"Ik haalde een psycholoog naar de afdeling om met de verpleegkundigen te praten over hun ervaringen met 'moeilijke' patiënten. Dat was Rob Looyzen. Die kon over meer praten dan alleen het ziektebeeld. Een mens is meer dan alleen zijn ziekte, en hij moet weten hoe hij ermee om moet gaan. Dat heeft ook te maken met het milieu waaruit iemand komt." Paviljoen 5 was de eerste afdeling die dit deed.

In de herinnering van veel verpleegkundigen was Toos een hoofdzuster die zichzelf niet op de voorgrond zette. Ze stimuleerde haar verpleegkundigen en had oog voor iedereen. Dienstbaar, attent en vriendelijk. Verpleegkundige Corrie Luijf: "Toos had

geen vooroordelen. Ze was gewoon en toch speciaal. Had aandacht voor iedereen. Ze zei het tegen je als iets niet okay was, maar liet iedereen in zijn waarde. Ze was professioneel en liefdevol." Als het erg druk was, zorgde ze altijd voor attenties en aardige kaartjes voor haar medewerkers, ook met Kerst, Pasen of verjaardagen. Ze gaf verpleegkundigen erkenning, ruimte en veel waardering.

Trudelines Soeting, verpleegkundige: "De tijd op longziekten is heel bepalend voor mij geweest. Ik denk er met veel liefde en warmte aan terug. We boffen dat we zo'n geweldige en inspirerende hoofdverpleegkundige hebben gehad." Daardoor waren er

genoeg verpleegkundigen die op de afdeling longziekten wilden werken. Elke ochtend na de overdracht ging Toos langs bij nieuw opgenomen patiënten. Als het nodig was, maakte ze zelf bedden op of deelde medicijnen uit.

Ze was ook tolerant. Verpleegkundige Martin Gest herinnert zich een warme zomer: "Met kloppend hart verscheen ik op mijn werk in een korte witte broek. Ik dacht: hier komen problemen van. Het tegendeel was waar. De volgende dag waren er ook anderen in een korte broek." Toos ging mee in veranderingen, zelfs aan het einde van haar *carrière*. "Achteraf gezien kun je zeggen dat er veel is veranderd, maar dat ging vrij geleidelijk. Ik heb er nooit bewust bij stilgestaan. Het kwam op je af en dan ging je erin mee. Dat moest natuurlijk ook wel."

Het WG fuseerde met het Binnengasthuis (BG) en de geneeskundefaculteit van de Universiteit van Amsterdam tot het Academisch Ziekenhuis bij de Universiteit van Amsterdam (AZUA), en bereidde zich voor om te verhuizen naar het nieuwe gebouw in Zuidoost. Een enorme verandering, van een decentraal paviljoensysteem naar een gecentraliseerd ziekenhuis.

Voor de verpleegkunde was het een bloei-periode⁽⁴⁾, met een sterke verplegingsdienst onder leiding van stuwende kracht Hanneke Hillmann. Integrerende verpleegkunde⁽⁵⁾, methodisch werken, coaching, trainingen, dagevaluaties, patiëntentoewijzing, stagiaires van de verpleegopleiding HBOV, het gebeurde allemaal. Dat had grote impact op de functie van hoofdverpleegkundige. Verpleegkundigen werden nu zelf verantwoordelijk voor de hele zorg. Dat gaf wel wat frictie met de artsen die nu met vele verpleegkundigen zaken moesten doen in plaats van met één hoofdzuster.

Ook qua stages was paviljoen 5 een bijzondere plek. Verpleegopleiding de Anna Reynvaanschool plaatste 'probleem-leerlingen' vaak op paviljoen 5 omdat ze wisten dat er daar serieuze aandacht voor leerlingen was.

"Het werk heb ik altijd heel leuk en fijn gevonden," zegt Toos. "Het leuke was de omgang met de verpleegkundigen." De samenwerking met het medisch hoofd was soms moeizaam, al had Toos met de meeste longartsen goed persoonlijk contact, evenals met de arts-assistenten. "Dokter Ab Groen was aardig en kon leuk vertellen. Hij boog een keer op zijn Indonesisch voor mij."

Frits Huyse

“In de jaren zeventig was het specialisme longziekten nog onderdeel van interne geneeskunde. Paviljoen 5 bood arts-assistenten stageplaatsen waar zij zich breed op de interne geneeskunde konden oriënteren. Veel artsen die later specialist of huisarts zijn geworden, zetten daar toen hun eerste stap in de medische praktijk. De afdeling ontwikkelde zich in die tijd tot een academische afdeling longziekten waar steeds meer longartsen zouden worden opgeleid.

De afdeling had haar wortels in de vooroorlogse tuberculosezorg en de psychosomatische werkgroep van Joannes Juda Groen. In de jaren zeventig had deze werkgroep de bovenste verdieping van paviljoen 5. Deze voorgeschiedenis leidde ertoe dat er geregeld staflunches werden gehouden om kwesties rond ingewikkelde - zoals terminaal zieke - patiënten te bespreken. Jaap Herderschee besprak dergelijke patiënten met de betrokken verpleegkundigen en artsen tijdens vaste gespreksgroepen.

Waar elders nog een strakke medische hiërarchie heerste werd op paviljoen 5 de sfeer bepaald door het gemoedelijke leiderschap van dokter Ab Groen gebaseerd op scherpzinnigheid, savoir vivre, humor en natuurlijke charme. Gecombineerd met de humane visie op de zorg van zuster Wiewel leidde dit tot een behandelklimaat waarin artsen en verpleegkundigen in nauwe onderlinge samenwerking zeer ingewikkelde patiënten hoogwaardig leerden behandelen.

*Geïntegreerde geneeskunde avant la lettre. Er was tijd voor de geestelijke zorg aan patiënten: na een lange dag werd er met patiënten een praatje gemaakt. In die tijd werd op paviljoen 5 ook de opleidingsfilm *Leerling* op zaal gemaakt in opdracht van de Anna Reynvaanschool. Het is een bijzonder document geworden over oncologische en terminale patiëntenzorg.”*

Met pensioen

Toos ging in 1983 met pensioen, op haar [zestigste](#). Dat kon toen nog. Inmiddels was ze verhuisd van de Emmastraat in Amsterdam, vlak bij het WG, naar Huizen in het Gooi, naar een woning op de begane grond met een tuin. Daar ging ze samenwonen met An Hendriks, met wie ze goed bevriend was geraakt. "An was een goeierd en was het liefste thuis met haar kat Sammy, vernoemd naar het personage uit het liedje van Ramses Shaffy. Ze kende Shaffy. Hij had bij haar op de afdeling isoleer gelegen."

Toos bleef sociaal heel actief: bridgen, maaltijden rondbrengen bij ouderen, de kerk versieren op zondag. Of helpen in de

Wereldwinkel. "Daarvoor moesten we zelf de kramen opbouwen op de markt." Ze ging naar gymnastiek, onderhield vele contacten en ging samen met An op reis, bijvoorbeeld naar Indonesië. Daar woonde Toos haar zus Corrie die er namens de orde Zusters onder de Bogen een school leidde.

An overleed in 2007. Ze was 81 jaar. "An wilde niet weten dat ze ziek was. Ze begreep niks van haar klachten en wilde niet naar de dokter. En toen ze uiteindelijk met mij samen wel ging en vertelde waar ze last van had, zei de huisarts: 'Wat wilt u? U bent op leeftijd!' Hij deed geen onderzoek. Dat vond ik zo stom van die man.

Toos Wiewel met oud-collega's (2011) Foto: Johan Lambregts

Op een gegeven moment moest ze worden opgenomen en de chirurg zei: 'Ja mevrouw, u heeft zo'n grote tumor, we kunnen niets voor u doen.' Op het laatst heeft ze in een hospice in Hilversum gelegen. Ze heeft daar de tijd van haar leven gehad en knapte zelfs even op. Ze werd bezocht door haar collega's. 'Mag Toos hier komen slapen,' vroeg ze de nacht voor haar dood. Ik heb op een matrasje bij haar op de kamer geslapen en de volgende avond is ze gestorven."

"Sinds An er niet meer is, ga ik met Kerst naar een klooster in Egmond. Ik heb altijd autogereden, maar acht jaar geleden is mijn rijbewijs afgenomen. Ik was in Delft tegen een tram aan gereden. Toen moest ik opnieuw afrijden en ben ik niet geslaagd. Dat vond ik erg jammer. Volgens mij wilde die man helemaal niet dat oude mensen autorijden."

Toos met Annemieke Driessen op bezoek in Drenthe (2021)

100 jaar

Nu, juni 2023, is Toos bijna honderd jaar. Nog steeds is ze heel actief en geïnteresseerd in mensen om haar heen en onderhoudt ze vele contacten. "Ik krijg leuke kaarten, velen zijn attent voor mij. Ik heb lieve neven en nichten, die houden onderling contact met elkaar over mij. Aanstaaende zaterdag komen er vijf oud-verpleegkundigen om met mij te lunchen. Ik vind het bijzonder dat ze willen komen. Ik hoop op mijn honderdste verjaardag vele oude bekenden terug te zien, en hoop ook dat ik nog een beetje weet wie ze zijn."

De Telefooncirkel wekt haar dagelijks om 08.15 uur. Vaak gaat ze om 24.00 uur naar bed. "’s Middags ga ik even op de bank, doe ik mijn ogen dicht, maar niet alle dagen hoor." Een bekende uit het dorp brengt haar op zondag naar de kerk. Ze woont op zichzelf, gebruikt in huis een stok en buiten een rollator of scootmobiel. "Wel schrijf ik veel op, want ik vergeet steeds meer."

Begin dit jaar had ze een longontsteking. Haar familie en oud-collega's kwamen haar helpen, en tweemaal daags kreeg ze hulp van de wijkverpleging. Al snel gaf ze aan dat ze in de avond geen hulp meer nodig had. "Toen ik ziek was begin dit jaar heb ik ook extra thuishulp gehad. Mijn huisdokter vond dat nodig. Eerst vond ik het goed, maar dat meisje lag me niet. Het was een hele grote vrouw, ze kon zonder trapje de ramen doen. Toen dacht ik: wat moet ik met

meer hulp. Eens in de twee weken mijn vaste hulp vind ik genoeg. Ik kan zelf mijn boodschappen doen. Met de rollator doe ik er een kwartiertje over om in het dorp te komen. Gisteren ben ik naar de banketbakker geweest en heb ik taartjes gehaald omdat jullie zouden komen. Ik ben dankbaar dat ik lieve burens heb. Ik probeer zo lang mogelijk zelfstandig te blijven."

"Ik heb tegen mijn familie gezegd: als het zover komt, laat mij thuis overlijden. Ik red mezelf, als het nodig is met hulp. Het is natuurlijk minder leuk als je jezelf niet meer kan wassen. Dan moet ik misschien ook op een po," zegt ze lachend.

Longfunctie paviljoen 5 (1983)

Foto: Hans van den Bogaard

“Ik heb een heel mooi leven gehad. Ik kom uit een goed gezin. Mijn ouders waren lief en goed voor mij. Ik mis ze ook wel. Mijn behoud is mijn geloof. Ik vind dat mijn Lieve Vader goed over me waakt en goed voor me zorgt. Meer is niet nodig. Als er over me gewaakt wordt, is alles okay.” Qua geloof is Toos te vinden aan de maatschappelijk betrokken kant van de Rooms Katholieke kerk. De 8 mei-Beweging sprak haar aan. “We zijn thuis katholiek opgevoed, naar een katholieke school geweest. Bidden voor en na het eten, daar hou ik me nog steeds aan. Sommigen vinden dat ik minder aan goede doelen moet geven, maar dat is mijn zaak. Niemand hoeft zich

daar mee te bemoeien. Zolang je het kan missen, waarom zou je het oppotten?”

“Het is geen leuke wereld waarin we nu leven. Sowieso met die oorlog in Oekraïne. Ik hou ook niet zo van die Russen, althans niet van Poetin. Vind ik een vreselijke man.”

“Tegen jonge mensen die in de verpleging gaan, wil ik zeggen dat ik hoop dat ze veel aandacht hebben voor de patiënt. Dat moet je wel hebben, anders moet je niet voor dit werk kiezen. Een goede verpleegkundige heeft aandacht voor de patiënt, maar kan ook als collega goed samenwerken.”

Reflecties

De 'hoofdzuster' is een onderbelicht onderwerp in de geschiedenis van de verpleegkunde. Wel zijn er vele individuele verhalen die het waard zijn om op te schrijven en die zich lenen voor meer analyse. Dat geldt zeker voor Toos Wiewel. Enkele bespiegelingen bij haar verhaal.

De hoofdzuster had een imago van strengheid en discipline en dat was niet onterecht. Velen boezemden angst in. De hoofdzuster wordt ook gestereotypeerd als nurse Ratched⁽⁶⁾, de hoofdverpleegkundige uit de film *One Flew over the Cuckoo's nest* (1975). Zij werkt in een psychiatrische instelling waar ze bijna absolute macht uitoefent over de patiënten en hun toegang tot medicijnen, privileges, voedsel en toiletartikelen. Ze herroept deze privileges grillig wanneer een patiënt haar niet bevalt. Haar superieuren knijpen een oogje dicht omdat

"Toos Wiewel de tegenpool van Ratched"

ze de orde handhaaft en de patiënten ervan weerhoudt zich te misdragen, hetzij door middel van medicatie, hetzij door haar eigen soort psychotherapie, die er voornamelijk in bestaat patiënten te vernederen en haar bevelen te laten uitvoeren. Ze is een tiran.

Toos Wiewel was juist een tegenpool van Ratched. Ze maakte van haar werk een

meer dan betekenisvolle creatie en dwong respect af door haar manier van optreden. Ze was bescheiden en liet zich niet voorstaan op haar positie én was begaan met het lot van de patiënten. Ze was hiermee ook echt anders dan haar collega-hoofdverpleegkundigen in het Wilhelmina Gasthuis. En ze was succesvol. Door haar werkwijze ontstond iets wat we nu magnet hospitals⁽⁷⁾ noemen: een plaats waar verpleegkundigen graag willen werken. Met name op de elementen support van het management, interdisciplinaire samenwerking en focus op kwaliteit van zorg zou ze nu goed scoren.

In 1984, kort na het vertrek van Toos Wiewel uit het WG, verscheen het proefschrift *Hoofdverpleegkundigen: Over leven in het ziekenhuis van Anneke van den Bergh-Braam*⁽⁸⁾. Het is een van de eerste proefschriften in de Nederlandse verpleegkunde. Het handelt over stress en rolonduidelijkheid bij hoofdverpleegkundigen en de verwachtingen die verschillende actoren van de hoofdverpleegkundige hebben. Als we de rol van Toos beschrijven, focuste zij als hoofdverpleegkundige op patiënten, verpleegkundigen, artsen, en huishoudelijk en administratief personeel. Verder had ze goed contact met de opleidingsschool, met sectorhoofden en het hoofd verplegingsdienst. Het lukte haar om ogenschijnlijk zonder stress al die actoren tevreden te stellen. Het was niet eenvoudig in de laatste jaren van haar werkzame leven om ook

aan de wensen van medische discipline volledig tegemoet te komen. Paviljoen 5 moest meer en meer de functie van academisch ziekenhuis waarmaken. Toos stelde als 'mensenmens' soms andere belangen voorop. Dat kon schuren.

Toos was niet star en gaf bij de invoering van de integrerende verpleegkunde veel van haar oude rollen en verantwoordelijkheden over aan de verpleegkundigen. Bijvoorbeeld visite lopen, artsenoverleg en dagelijks alle patiëntgegevens handmatig in grafieken curven. Ze delegeerde en stimuleerde tot beroepsontwikkeling⁽⁹⁾ op het gebied van de longverpleegkunde. Dat is knap voor iemand die bijna met pensioen gaat. Een staaltje van verpleegkundig leiderschap in een tijd waarin dat begrip niet zo hoog op de agenda stond als nu.

De functie van hoofdverpleegkundige zou veranderen en minder direct op de patiëntenzorg gericht raken. In sommige ziekenhuizen zou de functie geheel verdwijnen en kwam er aansturing door niet-verpleegkundigen. In tijden van crisis is er vaak een geromantiseerde hang naar het oude. Dat geldt ook voor de roep 'mag de oude hoofdzuster terug?'⁽¹⁰⁾. De context waarin verpleegkundigen nu werken is totaal veranderd. Korte ligduur en complexe vraagstukken kenmerken de verpleegkundige zorg in ziekenhuizen en daarbuiten. Hoe zo één hoofdverpleegkundige alle patiënten van een afdeling volledig kunnen volgen? De verantwoordelijkheid voor de totale zorg voor een patiënt hoort nu bij de individuele verpleegkundige. Dat was een

grote verandering. Die overgang van hiërarchie naar autonomie ging voor vele verpleegkundigen mogelijk te snel.

Niet meer de oude hoofdzuster? Hoe dan wel? Creëer een lerende werkomgeving met coaching on the job, carrièrepaden en tijd voor beroepsontwikkeling. Er zijn hiervan al vele prachtige voorbeelden. En plaats een verpleegkundige aan het hoofd van de afdeling om te zorgen voor een werkklimaat waarin dat kan plaatsvinden. Niet alleen in de functie van hoofdverpleegkundige hebben veranderingen plaatsgevonden, maar ook in het topmanagement van ziekenhuizen. De laatste dertig jaar is door 'integraal management' de verpleegkundige volledig uit de top verdwenen.

Toos stelde als 'mensenmens' soms andere belangen voorop

Het hoofd verplegingsdienst en de verpleegkundig directeur zijn weggevaagd, artsen en bestuurskundigen kregen de leiding, marktwerking deed haar intrede. De zorg werd bureaucratischer, meer medisch gericht en mechanistisch. Dit alles gaf en geeft veel 'beroepszeer'⁽¹¹⁾ en draagt niet bij aan de beroepseer. Sterker, het leidt tot het vertrek van verpleegkundigen. Hanneke Hillmann concludeerde al in 1989 dat de verzelfstandiging van de verpleegkunde onder druk stond door overwaardering van technisch medisch handelen, onderwaardering van de zorg én van de beroepsgroep, en door de last van bezuinigingen⁽⁴⁾. Het was de periode van de 'Witte woede'

Nu, in 2023, is de schaarste aan verpleegkundigen een grote belemmering voor de toegankelijkheid van de zorg. Tegelijkertijd biedt deze tijd enorme kansen voor herpositionering van de beroepsgroep. De covid-pandemie liet zien dat de verpleegkunde een onmisbare kerndiscipline is. Er zijn veel ontwikkelingen rond zeggenschap, herpositionering in management, taakherschik-

king, samenwerking, functiedifferentiatie en onderzoek. Onmiskenbaar groeit er een nieuw elan. Jammer dat dat pas gebeurt onder druk van schaarste. Het is te hopen dat de beroepsgroep die kansen grijpt, want nu is het momentum. En dat de menselijke, holistische maat en de humaniteit van Toos Wiewel onwrikbare pijlers blijven van de verpleegkunde.

Toos Wiewel in het trappenhuis van Paviljoen 5 (1983)

Noten

- 1 *'Kiezen voor de verpleging' mede gebaseerd op aantekeningen van Liesbeth Wiewel.*
- 2 *Twee hoofdzusters An Hendriks en Toos Wiewel in 'Hoe vaak ben ik niet door die poort gegaan?' Herinneringen aan het Wilhelmina Gasthuis. Johan Lambregts, Amsterdam: Stadsdrukkerij (1989).*
- 3 *Speciële Verpleging Deel 6 Leerboek voor de ziekenverpleging J.C.W. van der Moolen, A. Stoek en H.J. Hesmer-Quanjer. Lochem: De Tijdstroom (1974).*
- 4 *H. Hillmann in: Hoe vaak ben ik niet door die poort gegaan? Herinneringen aan het Wilhelmina Gasthuis. Johan Lambregts, Amsterdam: Stadsdrukkerij (1989).*
- 5 *Integrerende verpleegkunde: wetenschap in praktijk. G. Koene, M.H.F Grypdonck, Th. Rodenbach, Lochem, De Tijdstroom (1980).*
- 6 *Wikipedia Nurse Ratched geraadpleegd 2 juli 2023.*
- 7 <https://www.venvn.nl/excellente-zorg/model/model-excellente-zorg/>
- 8 *Hoofdverpleegkundigen over leven in het ziekenhuis, proefschrift Anneke van den Bergh-Braam, 1984.*
- 9 *"Borrelt die pot nog?"; "de verpleegkundige zorg bij thoraxdrainage" (1983) Lambregts, JAM., Tijdschrift voor Ziekenverpleging.*
- 10 *Mag de hoofdzuster terug? A. van Beelen, Arts en auto 6 juli 2017.*
- 11 <https://beroepseer.nl/over-beroepseer/>

Colofon

Dit artikel verschijnt ter gelegenheid van de 100ste verjaardag van Toos Wiewel op 20 juli 2023. Uit dankbaarheid en respect voor onze vriendschap en de bijdrage die ze heeft geleverd aan mijn carrière en die van vele andere verpleegkundigen. Het artikel kwam tot stand op basis van interviews en reacties van meelezende collega's.

Tekst: Johan Lambregts, Frits Huyse en Ruud Riem

Redactie: Liesbeth Wiewel

Eindredactie: Ellie Pauka

Vormgeving: Guus Pauka en Rob de Visser

Realisatie: Bureau Lambregts / Het Buitengasthuis

www.burola.nl/tooswiewel